

*dr inż. Marta Kawa*¹

Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości
Uniwersytet Rzeszowski

*dr hab. Wiesława Kuźniar, prof. UR*²

Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości
Uniwersytet Rzeszowski

Skala zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym

WPROWADZENIE

Wykluczenie społeczne jest jednym z ważnych problemów współczesnego świata, w sposób negatywny wpływa na jakość kapitału ludzkiego, ogranicza aktywność społeczną i zawodową oraz przedsiębiorczość, a także zwiększa koszty funkcjonowania państwa.

Osobą wykluczoną może być każdy, kto pozbawiony jest szans na aktywne uczestnictwo w ważnych aspektach życia społecznego.

Wykluczenie społeczne wynika między innymi z nierówności, nie tylko dochodowych, ale chodzi również o równy dostęp do edukacji na wysokim poziomie, do pracy odpowiednio wynagradzanej oraz zabezpieczenia społecznego. Wszystkie te czynniki określają szanse życiowe człowieka i wpływają na jakość życia. Brak dostępu do odpowiedniego poziomu i zakresu edukacji to jeden z podstawowych czynników wykluczenia społecznego w wielu jego wymiarach.

Wykluczenie społeczne ma charakter wielowymiarowy, dlatego może być definiowane w różny sposób.

Wykluczenie określa sytuację uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą jednostce lub grupie zgodnie z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób [Golinowska, Broda-Wysocki, 2005, s. 46].

---

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów; e-mail: marka@ur.edu.pl.

² Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów; e-mail: wkuźniar@univ.rzeszow.pl.

Mówiąc o wykluczeniu społecznym trzeba odpowiedzieć na trzy podstawowe pytania [*Narodowa...*, 2014, s. 23]:

1. Co wyklucza? – przyczyny, warunki, znalezienie się w sytuacji prowadzącej do wykluczenia.
2. Kto jest wykluczony? – osoba jako jednostka, czy grupa jako zbiorowość, która znalazła się w trudnej sytuacji prowadzącej do wykluczenia.
3. Czego dotyczy wykluczenie? Do czego nie będzie miała dostępu osoba lub grupa wykluczona. Wskazanie obszaru dotyczącego wykluczenia, np.: korzystanie z zasobów publicznych, usług, infrastruktury, sprawowanie funkcji społecznych, zdobywanie dochodów i zabezpieczanie własnej egzystencji w godny sposób.

Celem artykułu jest przedstawienie skali zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Ponadto wskazano działania podejmowane w celu minimalizacji wykluczenia społecznego.

W artykule przedstawiono obszary oraz czynniki wykluczenia społecznego. Wyjaśniono sposób pomiaru zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego, z uwzględnieniem jego trzech kryteriów: zagrożenia ubóstwem, pogłębionej deprivacji materialnej oraz niskiej intensywności pracy. Dane te przedstawiono z podziałem na poszczególne województwa. Jednym z pięciu województw, w których wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym przekracza 30%, jest woj. podkarpackie. Określenia przyczyn oraz działań, jakie należy podjąć w celu ograniczania skali wykluczenia dokonano na podstawie badań ankietowych, które przeprowadzono w 2015 roku wśród 100 mieszkańców woj. podkarpackiego.

Walka z wykluczeniem społecznym ma istotne znaczenie w polityce Unii Europejskiej. Przeciwdziałanie temu zjawisku wymaga wszechstronnej współpracy wszystkich podmiotów ekonomii społecznej, ale także instytucji państwowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz całej społeczności.

UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE

Oceniając skalę ubóstwa i wykluczenia należy określić znaczenie tych pojęć. Ubóstwo dotyczy osób, których dochody i zasoby są na tyle niewystarczające, że uniemożliwiają im osiągnięcie poziomu życia uznanego za wystarczający w społeczeństwie, w którym żyją. Natomiast wykluczenie społeczne jest to proces, przez który pewnym osobom uniemożliwia się pełne uczestnictwo w życiu społecznym ze względu na ich ubóstwo, brak podstawowych kwalifikacji lub w wyniku dyskryminacji [*Kawiorska, Witoń, 2016, s. 145*].

Pomimo osiągnięcia kolejnych etapów rozwoju gospodarczego i społecznego, szybkiego postępu technicznego, zwłaszcza w dziedzinie informatyki i środków komunikacji społecznej ok. 12 mln mieszkańców Unii Europejskiej doświadczało

różnych ograniczeń w zakresie braku środków finansowych, braku dostępu do dóbr materialnych, czy dostępu do pracy [Krajowy..., 2014, s. 5]. Dlatego UE podjęła decyzję na rzecz działań zmierzających do ograniczenia ubóstwa i wykluczenia społecznego. Do pomiaru ubóstwa w Polsce stosuje się wskaźniki przyjęte w strategii Europa 2020.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wskazuje, że rodzina czy gospodarstwo domowe jest zagrożona ubóstwem, jeżeli dochód jest niższy niż 60% mediany ekwiwalentnych dochodów do dyspozycji w danym kraju. Wartość granicy ubóstwa w 2011 roku w Polsce wynosiła około 1000 zł dla jednej osoby i ponad 2100 zł dla czteroosobowej rodziny.

Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej występuje wówczas, gdy rodzina deklaruje, że nie może zaspokoić z powodów finansowych co najmniej czterech z dziewięciu podstawowych potrzeb.

Wskaźnik niskiej intensywności pracy wskazuje, że czas pracy członków rodziny był niższy niż 20% pełnego rocznego potencjalnego czasu pracy.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oblicza się stosując jednocześnie trzy wskaźniki, ale bierze się pod uwagę spełnienie co najmniej jednego z warunków. W ten sposób oblicza się liczbę zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem.

W Polsce w 2011 roku zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym było 27,2% ludności, czyli 10,2 mln osób [Krajowy..., 2014, s. 5].

Wskaźniki ubóstwa i wykluczenia społecznego w poszczególnych województwach przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym według województw w 2011 r. (w %)³

Wyszczególnienie	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	Wskaźnik niskiej intensywności pracy
1	2	3	4	5
UE-27	24,2	16,9	9,9	10,4
Polska	27,2	17,7	13,0	6,9
Dolnośląskie	26,8	12,8	16,0	8,5
Kujawsko-pomorskie	25,7	17,9	9,2	7,3
Lubelskie	40,6	31,3	16,1	7,2

³ Dane według województw były zbierane przez GUS do 2011 roku. Od 2012 roku dane agregowane są do poziomu regionów.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Lubuskie	37,1	25,1	19,8	13,2
Łódzkie	27,6	19,1	14,4	7,5
Małopolskie	28,6	20,4	10,7	6,2
Mazowieckie	21,1	14,0	9,2	5,2
Opolskie	23,4	13,4	12,3	8,4
Podkarpackie	30,5	21,3	13,8	6,9
Podlaskie	20,1	16,2	5,0	7,3
Pomorskie	28,1	16,8	16,1	4,9
Śląskie	24,5	13,0	14,3	8,1
Świętokrzyskie	34,3	25,5	14,7	6,9
Warmińsko- -mazurskie	26,9	16,5	15,7	8,3
Wielkopolskie	23,7	16,9	7,9	4,5
Zachodnio- -pomorskie	33,9	17,5	23,5	7,3

Źródło: opracowano na podstawie [Krajowy..., 2014, s. 7–8].

W skali województw najwyższy wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym występuje w woj.: lubelskim, lubuskim, zachodnio-pomorskim, świętokrzyskim oraz podkarpackim.

Zjawisko wykluczenia społecznego jest pojęciem, które trudno jest jednoznacznie zdefiniować, a zarazem wskazać skuteczne formy rozwiązania tego problemu. Świadczy ono o braku zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych człowieka, potrzeb społecznych oraz braku uczestnictwa jednostki w kluczowych aspektach życia społecznego [Golinowska, Broda-Wysocki, 2005, s. 32].

Określając osoby lub grupy dotknięte wykluczeniem społecznym można wyodrębnić:

- wykluczenie ekonomiczne;
- wykluczenie edukacyjne i kulturowe;
- wykluczenie z danego terytorium, z danej przestrzeni;
- wykluczenie strukturalne;
- wykluczenie informacyjne, cyfrowe;
- wykluczenie ze sfery politycznej;
- wykluczenie religijne;
- wykluczenie osób chorych psychicznie;
- wykluczenie osób niepełnosprawnych [Mokrzycka, 2013, s. 100].

Obszary wykluczenia społecznego przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Obszary i symptomy wykluczenia społecznego

Obszar	Symptomy wykluczenia społecznego
Polityczny	Brak praw politycznych, niska frekwencja wyborcza, niski poziom aktywności lokalnej, społeczne niedostosowanie, niska aktywność polityczna, bezsilność w sprawach politycznych.
Instytucjonalny	Niedorozwój instytucji publicznych: sądowniczych, obywatelskich, bezpieczeństwa; zła administracja, korupcja, ograniczenia zabezpieczenia społecznego.
Ekonomiczny	Długotrwałe bezrobocie, praca w szarej strefie, gospodarstwa domowe bez osób pracujących, niskie dochody.
Społeczny	Zerwanie więzi rodzinnych, niechciane cięższe, bezdomność, przestępczość, niesatysfakcjonujące warunki życia.
Otoczenie i sąsiedztwo	Degradacja środowiska, zła jakość zasobów mieszkaniowych, brak usług lokalnych, ograniczenie więzi społecznych i brak wsparcia w sytuacjach kryzysowych (obojętność).
Jednostkowy	Zła kondycja fizyczna i psychiczna, niedostateczne umiejętności i poziom edukacji.
Przestrzenny	Koncentracja przestrzenna marginalizowanych grup społecznych
Grupowy	Wyodrębnienie kategorii szczególnej podatności na wykluczenie społeczne, np.: osoby starsze, niepełnosprawne, mniejszości etniczne.

Źródło: opracowano na podstawie [Golinowska, Broda-Wysocki, 2005, s. 38].

W literaturze przedmiotu wyodrębnia się kilka grup przyczyn wykluczenia społecznego. Czynniki wykluczenia przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Czynniki wykluczenia społecznego

Rodzaj wykluczenia	Czynniki wykluczenia społecznego
Fizyczne	wiek: – 45/50 lat i powyżej; – 60/65 lat i powyżej; – niepełnosprawność.
Strukturalne	– bezdomność; – ubóstwo; – zamieszkiwanie na terenach peryferyjnych; – wykształcenie poniżej średniego; – wykształcenie podstawowe lub niżej.
Normatywne	– uzależnienie (alkohol, narkotyki); – konflikt z prawem; – bycie dyskryminowanym; – samotność.
Instytucjonalne	– rozwiązania systemowe przyjęte w politykach; – sposoby funkcjonowania instytucji.

Źródło: opracowano na podstawie [Wykluczenie..., 2006, s. 80].

Z przeprowadzonych badań wśród mieszkańców woj. podkarpackiego wynika, że najważniejszymi według nich przyczynami wykluczenia są brak akceptacji ze strony otoczenia, na co wskazał co drugi badany, bieda i ubóstwo oraz bezrobocie. Kolejna grupa czynników to bezdomność, na którą wskazał co trzeci badany oraz niepełnosprawność i alkoholizm, na które wskazał co czwarty badany.

Skutki i konsekwencje wykluczenia społecznego zależne są od rodzaju wykluczenia i ogólnej sytuacji, w jakiej się znalazła osoba wykluczona. Wykluczenie może dotknąć każdego człowieka, bez względu na to, w jakiej grupie społecznej się znajduje, z jakiej rodziny pochodzi. Każde wykluczenie, a zwłaszcza fizyczne, obniża drastycznie ogólną jakość życia.

Z raportu „Diagnoza społeczna 2015” wynika, że najwyższe wykluczenie fizyczne występuje w województwie lubelskim i małopolskim. Wykluczenie strukturalne i zagrożenie tym wykluczeniem najbardziej powszechne jest w woj. lubelskim, podkarpackim i świętokrzyskim. Normatywnie wykluczonych jest najwięcej w woj. lubelskim i zachodniopomorskim. Materialnie wykluczonych jest najwięcej w woj. podkarpackim i kujawsko-pomorskim [*Diagnoza...*, 2015, s. 409].

Wykluczenie ekonomiczne wiąże się przede wszystkim z ubóstwem, brakiem dostępności do rynku pracy. Występują nierówności w dostępie do dóbr i usług niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania we współczesnym świecie. Każdy człowiek potrzebuje określonego zestawu dóbr i usług, aby mógł normalnie funkcjonować, co pozwoli mu na sprawność fizyczną i psychiczną, która umożliwi mu aktywność społeczno-zawodową. Z wykluczeniem ekonomicznym ściśle związane jest zjawisko bezrobocia. Jest wiele osób, które są zdolne i chętne do rozpoczęcia pracy, lecz mimo wszelkich starań pozostają bez niej. Wykluczenie edukacyjne i kulturowe związane jest z ograniczonym dostępem do dóbr kultury i edukacji. Osoba bez wykształcenia w dużym stopniu narażona jest na wykluczenie społeczne, gdyż wiedza jest podstawowym narzędziem na rynku pracy. Występowanie zjawiska wykluczenia edukacyjnego i kulturowego świadczy o niskim poziomie edukacji danej społeczności lub osoby, a tym samym wskazuje na brak zaangażowania w życie społeczne, gospodarcze czy polityczne [Muras, 2006, s. 41]. Wykluczenie przestrzenne dotyczy osób żyjących w wyodrębnionej przestrzeni, które z biegiem czasu stają się odizolowane od rynku pracy, możliwości kształcenia, uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym. Wykluczenie cyfrowe pojawiło się w momencie, kiedy okazało się, że nie wszyscy mają dostęp do komputera, Internetu. Dlatego też możliwość korzystania z nowych technologii przez część społeczeństwa, a brak dostępu dla innych osób zwiększa już istniejące nierówności społeczne. Wykluczenie polityczne dotyczy braku uczestnictwa w życiu społecznym, życiu narodu czy braku partycypacji politycznej.

Przyczyn oraz rodzajów wykluczenia jest bardzo wiele, dlatego ważne jest ich rozpoznawanie, aby można było podjąć działania zmierzające do minimalizowania wykluczenia. Występowanie zjawiska wykluczenia społecznego nega-

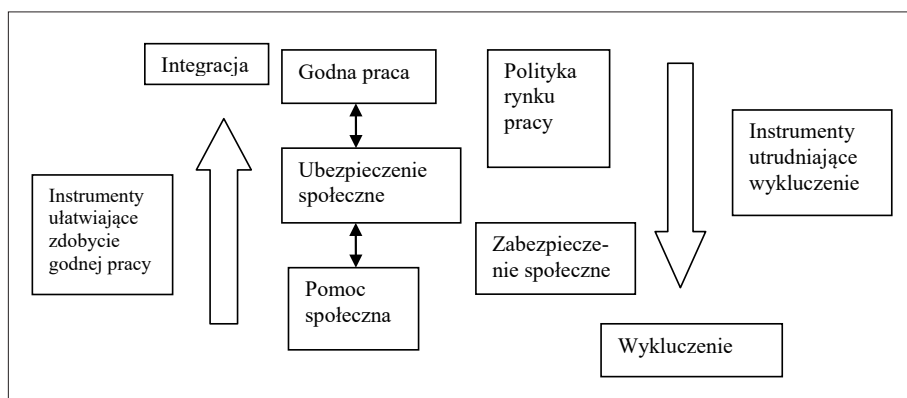
tywnie wpływa nie tylko na daną jednostkę czy grupę społeczną, ale również na sytuację społeczno-gospodarczą, ograniczając wzrost i rozwój gospodarczy, jednocześnie zwiększając ekonomiczne koszty utrzymania osób wykluczonych.

AKTYWNE FORMY POMOCY DLA OSÓB WYKLUCZONYCH

System ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego powinien uwzględniać zagadnienie godnej pracy odpowiednio wynagrodzonej. Konieczny jest minimalny dochód gwarantowany dla tych, których przed ubóstwem nie ochroniły instytucje rynku pracy i ubezpieczeń społecznych [Szarfenberg, 2012, s. 29]. W walce z wykluczeniem społecznym ważne jest, aby były podejmowane takie działania i wprowadzane systemy zabezpieczenia społecznego, które będą zachęcały do aktywności społecznej oraz zawodowej i integracji. Polityka zapobiegania i zmniejszania ubóstwa i wykluczenia społecznego wymaga zintegrowanych działań wzajemnie uzupełniających się. Jest to szczególnie ważne w obszarach zatrudnienia, edukacji, zabezpieczenia socjalnego. Szczególnie ważne są inicjatywy w zakresie:

- promowania rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu;
- zwiększenia szans w zakresie zatrudnienia;
- podniesienia poziomu wykształcenia i kwalifikacji, które są wyznacznikiem włączenia społecznego;
- trwałej i odpowiedzialnej ochrony socjalnej;
- polityki integracji społecznej;
- instrumentów finansowych UE przeznaczonych do zwalczania ubóstwa [*Społeczny...*, 2011, s. 12–16].

System przeciwdziałania wykluczeniu przedstawia rys. 1.

Rys. 1. System przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu

Źródło: opracowano na podstawie [Nicaise i in., 2004, s. 11].

Instrumenty zabezpieczające przed wykluczeniem to integracja społeczno-zawodowa oraz możliwość zdobycia odpowiednio wynagradzanej pracy. Dla społeczeństwa ważne jest zrozumienie, jakie czynniki wpływają na wykluczenie, aby można było podjąć odpowiednie działania, które minimalizują zagrożenia związane z możliwością znalezienia się w grupie wykluczonych.

W Polsce największe ryzyko wykluczenia dotyczy osób, które mieszkają na wsi, są bezrobotne, osoby w podeszłym wieku, słabo wykształcone i pozbawione dostępu do nowoczesnych nośników informacji, głównie Internetu [Czapiński, Panek, 2015, s. 379].

System pomocy i wsparcia obejmuje poza pomocą społeczną i reintegracją społeczno-zawodową, również filar prozatrudnieniowy [*Aktywne...*, 2010, s. 4]. Można wyróżnić trzy rodzaje pomocy, które przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Rodzaje aktywnych form pomocy

Aktywne formy pomocy		
Instytucjonalne	Indywidualne	Programowe
<ul style="list-style-type: none"> – Centra Integracji Społecznej; – Kluby Integracji Społecznej; – Organizacje pozarządowe; – Spółdzielnie socjalne. 	<ul style="list-style-type: none"> – Kontrakt Socjalny; – Indywidualny program zatrudnienia socjalnego; – Indywidualny program wychodzenia z bezdomności; – Indywidualne programy zatrudnienia wspieranego. 	<ul style="list-style-type: none"> – prace społecznie użyteczne na terenie gminy inicjowane przez samorząd gminy; – roboty publiczne na terenie gminy; – staż i inne formy aktywizacji zawodowej.

Źródło: opracowanie na podstawie [*Aktywne...*, 2010, s. 2].

Spółdzielnie socjalne jako podmioty ekonomii społecznej są instytucjami, które są powołane do ograniczania wykluczenia społecznego, poprzez reintegrację społeczną i zawodową osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Ze względu na widoczny postęp działalności spółdzielni socjalnych zyskują one na znaczeniu i odgrywają coraz większą rolę w polityce spójności kraju [Janocha, Koperek, Zielińska-Król, 2015, s. 165].

Oceniając spółdzielnie socjalne jako formę walki z wykluczeniem społecznym oraz bezrobociem ponad połowa badanych mieszkańców woj. podkarpackiego uważa, że spółdzielnie socjalne są skutecznym sposobem ograniczania wykluczenia społecznego. Działania niezbędne do wdrożenia w celu ograniczenia rozpowszechniania się zjawiska wykluczenia społecznego w opinii respondentów to tworzenie klubów integracji społecznej, w których prowadzone byłyby zajęcia umożliwiające zdobycie wiedzy i usamodzielnienie (26% respondentów). Kolejną najczęściej wskazywaną propozycją rozwiązania tego problemu są bezpłatne konsultacje z doradcami zawodowymi, na co wskazał co czwarty badany oraz prace społeczne (22% respondentów). Najmniej osób wskazało na świadczenia pieniężne z pomocy materialnej (9% respondentów).

Jest wiele przyczyn wykluczenia, które wymagają właściwych programów integracji społecznej. Aby ograniczyć zakres wykluczenia fizycznego należy podjąć działania umożliwiające między innymi osobom niepełnosprawnym i w podeszłym wieku włączenie się w życie społeczno-zawodowe poprzez np. rehabilitację i aktywizację zawodową.

Przeciwdziałanie wykluczeniu normatywnemu wymagałoby wsparcia dla instytucji, które prowadzą terapie dla osób uzależnionych. Z kolei przeciwdziałanie wykluczeniu strukturalnemu wymagałoby szybszego cywilizowania i cyfryzacji polskiej wsi. Zmniejszenie wykluczenia materialnego wymaga znacznych nakładów na zminimalizowanie ubóstwa oraz aktywizację zawodową bezrobotnych.

PODSUMOWANIE

Walka z ubóstwem i wykluczeniem społecznym jest jednym z ważnych celów polityki Unii Europejskiej. Dlatego konieczne jest określenie skali tego zjawiska. Ważne jest również wskazanie obszarów oraz przyczyn ubóstwa i wykluczenia społecznego.

W Polsce zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym jest ponad 10 mln osób. W województwach: lubelskim, lubuskim, zachodnio-pomorskim, świętokrzyskim oraz podkarpackim wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem przekracza 30%.

Wykluczenie dotyczyć może pracy, obszaru zamieszkania, uczestnictwa w życiu społeczności lokalnych i polityce, dyskryminacji, wykształcenia. Trudno jest jednoznacznie zdefiniować wykluczenie społeczne, gdyż ma ono wielowymiarowy i dynamiczny charakter.

W Polsce ryzyko wykluczenia dotyczy osób, które są bezrobotne, w podeszłym wieku, słabo wykształcone i pozbawione dostępu do Internetu.

Z raportu „Diagnoza społeczna 2015” wynika, że najwyższe wykluczenie strukturalne jest w woj. lubelskim, podkarpackim i świętokrzyskim. Materialnie wykluczonych jest najwięcej w woj. podkarpackim i kujawsko-pomorskim.

W polityce systemu ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego powinno zwrócić się szczególną uwagę na zagadnienie godnej pracy, odpowiednio wynagrodzonej.

Wykluczenie znacznie obniża jakość życia danej jednostki oraz całej społeczności. Dla dobra każdej wspólnoty ważne jest podejmowanie wszelkich działań, które zwiększają szanse na zatrudnienie i promowanie rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Im mniej osób wykluczonych, tym większa integracja społeczna oraz silniejsza wspólnota i dzięki temu większe szanse na rozwój.

BIBLIOGRAFIA

- Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu*, 2010, Edycja 2011–2015, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
- Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Raport, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2015, www.diagnoza.com (dostęp: 11.09.2015 r.).
- Golinowska S., Broda-Wysocki P., 2005, *Kategoria ubóstwa i wykluczenia społecznego. Przegląd ujęć* [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania. Metody. Wyniki*, red. S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Topińska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Janocha W., Koperek J., Zielińska-Król K., 2015, *Spółdzielnie socjalne jako instrument polityki społecznej państwa*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Kawiorska D., Witoń A., 2016, *Ubóstwo i wykluczenie społeczne w kontekście Strategii „Europa 2020”: postępy w realizacji*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna”, nr 2(53).
- Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, lipiec 2014.
- Mokrzycka K., 2013, *Wykluczenie społeczne (ekonomiczne, cyfrowe, polityczne, przestrzenne) i jego wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu* [w:] *Wykluczenie społeczne. Diagnoza wymiary i kierunki działań*, red. M. Pokrzywa, S. Wilk, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Muras M., 2006, *Wykluczenie i integracja społeczna a rozwój zrównoważony* [w:] *Wykluczenie i integracja społeczna w Polsce. Ujęcie wskaźnikowe*, UNDP i MPiPS, Warszawa
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*, 2004, MPiPS, Warszawa.
- Nicaise I. i inni, 2004, *Gaps, traps and springboards in the floor of social protection systems. A comparative study of 13 EU countries*.
- Społeczny wymiar Strategii „Europa 2020”. Sprawozdanie Komitetu Ochrony Socjalnej, 2011*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.
- Szarfenberg R., 2012, *Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce – pomiar, wyjaśnienie, strategię przeciwdziałania*, www.rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/uniws2012a.pdf.
- Wykluczenie i integracja społeczna w Polsce. Ujęcie wskaźnikowe*, Raport, 2006, Warszawa.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie przyczyn, skali i skutków zjawiska wykluczenia społecznego oraz znaczenie spółdzielni socjalnych w walce z wykluczeniem społecznym. Ponadto przedstawiono działania podejmowane w celu ograniczania wykluczenia społecznego. Spółdzielnie socjalne są instytucjami, które są powołane do ograniczania wykluczenia społecznego, poprzez reintegrację społeczną i zawodową.

Wykluczenie występuje wówczas, kiedy dana jednostka lub grupa społeczna znalazła się w sytuacji, która znacznie utrudnia pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr i usług publicznych, infrastruktury społecznej oraz zdobywanie dochodów poprzez godną pracę, odpowiednio wynagradzaną.

Wykluczenie społeczne w sposób negatywny wpływa na jakość życia, ogranicza aktywność społeczną i zawodową oraz zwiększa koszty funkcjonowania państwa. Wykluczenie społeczne wynika między innymi z nierówności, głównie dochodowych, ale chodzi również o dostęp do edukacji, pracy odpowiednio wynagradzanej oraz zabezpieczenia socjalnego. Wykluczenie społeczne ma wielowymiarowy i dynamiczny charakter, dlatego może być definiowane w różny sposób.

W Polsce w 2011 roku zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym było 27,2% ludności. Przyczyn oraz rodzajów wykluczenia jest bardzo wiele, dlatego ważne jest ich rozpoznawanie, aby można było podjąć działania zmierzające do minimalizowania wykluczenia. Występowanie zjawiska wykluczenia społecznego negatywnie wpływa nie tylko na daną jednostkę czy grupę społeczną, ale również na sytuację społeczno-gospodarczą, ograniczając wzrost i rozwój gospodarczy. Walka z wykluczeniem społecznym ma istotne znaczenie w polityce Unii Europejskiej. Przeciwdziałanie temu zjawisku wymaga wszechstronnej współpracy wszystkich instytucji państwowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz całej społeczności.

Słowa kluczowe: wykluczenie, ubóstwo, spółdzielnie socjalne, praca

Scale of risk of poverty and social exclusion

Summary

This article presents the causes, scale and effects of social exclusion and the importance of social cooperatives in the fight against social exclusion. In addition, it outlines the measures taken to reduce social exclusion. Social cooperatives are institutions that are established to reduce social exclusion, by social and professional reintegration. Foreclosure occurs when a given individual or social group found itself in a situation which significantly impedes the performance of social roles, the use of public goods and services, social infrastructure and gaining income through decent work, remunerated. Social exclusion negatively affects quality of life, reduces social activity and employment and increases the costs of the state. Social exclusion inter alia due to inequality, mainly profitable, but also in terms of access to education, work properly rewarded and social security. Social exclusion is multidimensional and dynamic, so it can be defined in different ways.

In Poland in 2011, at risk of poverty or social exclusion it was 27.2% of the population. Causes and types of exclusion is very much, so it's important to recognize that you can take steps to minimize exclusion. The occurrence of social exclusion adversely affects not only the given entity or social group, but also on socio-economic situation, limiting economic growth and development. The fight against social exclusion is of vital importance in EU policy. Combating this phenomenon requires a comprehensive cooperation of all state institutions, local government units and the community.

Keywords: exclusion, poverty, social cooperatives, work

JEL: E 24, J23, P13